

Recenzovaná práca je zaujímavá tak z hľadiska výskumu kašubčiny, ako aj z polonistického a širšieho slavistického hľadiska. Spôsobom svojho spracovania môže byť inšpiratívna aj pre slovakistiku: podobná stratifikácia slovenskej lexiky (najmä lexiky slovenských nárečí) by akiste priniesla zaujímavé poznatky o postavení slovenčiny v kontexte slovanských jazykov.

Lubor Králik

KIRÁLY, P.: A nyelvkeveredés / A magyarországi szláv nyelvjárások tanulságai. (Hybridizácia jazyka. Z výskumov slovanských nárečí v Maďarsku).

Nyíregyháza 2001. 249 s.

Aj keď názov monografie P. Királyja naznačuje, že sa jej autor zaoberá všetkými slovanskými nárečiami na území Maďarska, treba ihneď na úvod povedať, že len jej malá časť sa týka srbských, chorvátskych, slovinských, poľských a slovenských nárečí a že vyše dvoch tretín monografie je venovaných len jednému, slovensko-rusínskemu miešanému nárečiu štyroch obcí – Abaújszolnok, Abod, Rakaca a Végardó, ktoré sa nachádzajú v Čerhovskom pohorí na severovýchode Maďarska blízko nášho Turnianskeho Podhradia.

Monografiu autor pripravil na vydanie už v r. 1973, ale pre rôzne príčiny vychádza až teraz, aj to len v skratenej verzii. Na jej vydaní má hlavnú zásluhu profesor István Udvari, vedúci Katedry ukrajinskej a rusínskej filológie na Vysokej pedagogickej škole v Nyíregyháze, ktorý k nej napísal aj stručný úvod.

1. Prvú časť monografie (s. 7 – 72) venoval autor dobe vzniku spomínaných štyroch obcí, rodinným menám ich obyvateľov od pol 18. stor. podľa národnosti: slovenské (A. Drotar, J. Hronecz), maďarské (G. Bajusz, A. Hegedős), rusínko-ukrajinské (P. Rusznak, A. Ivanko), poľské (P. Gromovszki), ako aj takým ktorých pôvod je neistý (A. Barnicka, L. Gofi); ďalej uvádza chotárne názvy obcí (Cerkovni hrunok, Široki luki, Zahumeňki) a poukazuje na vplyv gréckokatolíckej cirkvi, vlastne jej liturgického jazyka na formovanie nárečia obcí. Tento vplyv bol sprostredkovaný nielen cirkevno-slovanským liturgickým jazykom, ale aj jeho variantom, tzv. jazyčiem, v ktorom kňazi viedli cirkevnú agendu (matričné knihy narodených, pokrstených, zomrelých a zosobašených), kázali v kostole, ďalej zápismi z kanonických vizitácií biskupstiev a inými písomnosťami rituálnej povahy. Pomenovanie liturgického, resp. jazyka cirkevnej administrácie a spisby kolísali v spomínaných písomnostiach od staroslovienčiny, resp. cirkevnej slovančiny alebo jednoducho slovančiny (lingua slavica) až po „ruskú“ slovančinu (lingua slavo-russika), slovanskú rusínčinu (lingua slavo-ruthenica) a ľudovú rusínčinu (lingua vulgari).

Pri zisťovaní doby založenia obce, k akej národnosti, presnejšie k akému jazyku sa jej obyvatelia hlásili, resp. akú konfesiu vyznávali, oprel sa P. Király o pramene: *Lexicon Universorum Regni Hungariae locorum populosorum*, Korabinského *Geogr.-Historisches Produkten Lexicon von Ungaren*, Belove a Sirmajove *Notitie*, Czoernigovu *Die Ethnographie der Österreichischen Monarchie*, Petrovovu *Národopisnú mapu Uher*, schematizmy jágerského a mukačevského biskupstva a niektoré ďalšie. Uvedené pramene, najmä schematizmy mukačevského biskupstva, nie sú spoľahlivé v údajoch o etnickej príslušnosti gréckokatolíkov v 18. storočí, resp. prešovskom biskupstve po jeho erigovaní v r. 1818. Ako príklad možno uviesť v r. 1806 vykonaný súpis farností v mukačevskom biskupstve, ktoré v tom čase spravovalo trinásť stolíc bývalého Uhorska. Podľa tohto súpisu bolo v biskupstve 345 786 Rusínov (63,8 %), 113 255 Rumunov (20,89 %), 33 785 Maďarov (6,23 %) a 5 146 Slovákov (0,95 %). Stačí porovnať údaje zo súpisu farností z r. 1806, podľa ktorého vo všetkých 13 stolicach bývalého severovýchodného Uhorska z gréckokatolíckym vierovyznaním bolo 5 146 Slovákov s údajmi v *Lexicone locorum* z r. 1772, podľa ktorého len v jednej zemplínskej stolici bolo 151 obcí slovenských, 149 rusínskych, 109 maďarských, 3 nemecké a 1 česká, aby sme sa presvedčili, že počet gréckokatolíckych Slovákov musel byť oveľa vyšší. K mätúcim cirkevným

štatistikám určite prispieval aj ten fakt, že mukačevské aj prešovské biskupstvá boli podľa pápežských búl pôvodne založené ako rusínske. V bule o zriadení prešovského biskupstva sa výslovne uvádza, že prešovský biskup bude mať právomoc nad všetkými zjednotenými Rusínmi gréckokatolíckeho obradu a nad inými (cum omnimoda iurisdictioni Episcopali in Ruthenos omnes Greci Rithus unitos aliosque). Tento fakt zaiste zohral neblahú úlohu v tom, že až do 60. rokov 20. stor. Svätá stolica nič nevedela o slovenských gréckokatolíkoch (svedectvo profesora Pápežského orientálneho inštitútu M. Lacka).

2. Fonetickú analýzu nárečia uvedených štyroch obcí (s. 76 – 112) začína P. Király jeroými striednicami *ь, ъ* (**вьѣръ* : *vitor*; *viter*; **чесѣтъкъ* : *česnok*, *česnik*, *cesnik*; **овьсь* : *oves*, *ovez*; **ѣтъноѣ**o, zo *mnou*, zo *mnu*, zo *mnom*); náhradami praslovanskej dvojhlásky *jať* (*ě*) (**обѣдѣ* : *obid*, *obit*; **бѣль* : *bili*; **члѣбъ* : *hl'ib*, *hl'ip*, *h'jib*), ďalej pokračuje denazalizáciou samohláskových nosoviek *e, o* (*пѣтъ* : *peic*, *peic*, *peť*, *pjad*, *pjat*; **павокъ* : *pavuk*), náhradami za neprítomné slabičné *r, l* (**бьрѣдо* : *berdo*, **жьлѣъ* : *žolč*, *žouč*); zmenami slabík typu *ort, tolt, tert, telt* (**бѣрѣда* : *brada*, *boroda*; **болѣто* : *blato*, *boloto*; **берѣгъ* : *breh*, *brech*; **пѣлѣ* : *p'leva*, *pel'va*, *pleva*, *polova*, *plevňa*, *pleuňa*) a celým radom ďalších fonetických zmien.

3. V časti venovanej morfológii sa P. Király sústredil na ohýbanie štyroch slovných druhov: substantív -maskulín (*члѣп*, *hl'op*; *конь*, *kiň*; *гъзда*, *dub*); feminín (*жѣна*, *duša*, *ноѣ*); neutier (*чѣло*, *čolo*; *поѣ*, *po'lo*), prídavných mien a zámien (*добри*, *tuňi*; *ja, ti* atď.). Zo slovies uvádza formy infinitívu (*vesti*, *vi/zvihnuti*, *terpiti*, *hoditi*, *zakol'oti*, *kupovati*; *buti*, *jisti*, *dati*, *mati*), prézenta (*vedu* aj *vedem*, *nesu* aj *nesem*, *zvihnu* aj *po/zvihnem*, *terpim*, *hodim*, *zakol'u* aj *zakol'em*, *kupuju* aj *kupujem*; *jem*, *som*, *jim*, *žim*, *žim*, *dam*, *mam*; *jiš*, *žiš* atď.), imperatívu (*vezmij*, *vozmij*, *uža*; *terp*, *terpij*; *bud'*, *bud*, *daj*, *majj*), perfekta (*odvid* aj *odvedol som*, *požvich jem*, *som*; *hodil jem*, *som*; *zaklal jem*, *som*; *bul jem*, *som*; *jil*, *jedol jem*, *som* atď.), futúra (*budu voditi*, *budu nesti*, *bude mati*).

4. Unikátna z hľadiska zhromaždeného materiálu je kapitola o *slovnej zásobe* (s. 130 – 160), a to nielen svojím rozsahom, ale aj tým, že v nej nachádzame mnoho takých slov, ktoré sa už dnes nevyskytujú v nárečiach obyvateľov tých častí Slovenska, z ktorých sa ich predkovia do dnešných štyroch maďarských obcí prisťahovali. Táto časť má veľký význam pre slovenskú historickú lexikológiu. Slovnú zásobu rozdelil autor do týchto tematických okruhov:

Rodina a jej život (*famelija*, *bačik*, *kuma*, *gdovec*, *zarvanec*, *temetoj*, *truna*, *prespalnica*, *nina*; *hruba alebo u čeži je*);

Pomenovania jedál a kuchynského riadu (*čkvarki*, *ratota*, *kurastra*, *žochtar*, *hnitačka*, *harčok*, *zbušok*, *pajstruna*, *studenina*);

Pomenovania častí ľudského tela (*pokrutka*, *pavučajki*, *nočec*, *varkoč*, *adamova čutka*, *gagorka*, *otrv'o*);

Zvyky, duchovný život (*hudak*, *švato*, *bosorkaňa*, *pripovitka*, *pip*, *pop*, *pup*, *švato*, *šjato*, *šjato*, *rusadla*, *kračun*, *kandrati*, *riňavi*);

Odevy, bielizeň (*šmati*, *nadrangi*, *gal'ir*, *lajbik*, *drel'ich*, *zahlavok*, *žebevalouka*, *šurc*, *hustočka*, *pacerki*, *pacurki*, *pacirky*);

Dom a jeho časti (*chiža*, *hiža*, *kuhňa*, *prikl'et*, *zveri*, *padlaš*, *košarka*, *poynok*, *čolnik*, *karika*, *mešterňa*, *mešterňaica*, *zveridlo*, *ničel'nica*, *fiouka*, *m'linok*, *hordou*, *šingli*);

Dvor a jeho časti (*dvor*, *zvor*, *kapura*, *palanki*, *p'levňa*, *pajta*, *dolok*, *drabinki*, *šopka*, *feršlog*, *kotinok*, *žurav*);

Gazdovské nástroje a ich časti (*gazda*, *bahro*, *porvas*, *louča*, *župnak*, *osla*, *cipi*, *rozvora*, *druk*, *raf*, *rjaf*, *berco*, *barco*, *klaňica*, *šaragli*);

Domáce zvieratá a ich prejavy (*statok*, *vajčak*, *hačur*; *kočula*, *jalouka*, *kačur*; *beči*, *breše*, *rumega*, (*krava*) *šudouka*, *pulka*); *beči*, *rumega*;

Polnohospodárske plodiny (*pasuľa*, *fizuľa*, *hrach*, *horoch*, *kminok*, *raška*, *česnok*, *česnik*, *cesnik*, *jarec*, *magočka*, *jabluko*, *po'lo*, *po'le*, *poj'o*, *komaňica*, *ovoc*, *kramp'li*, *gru'li*, *gruji*);

Prírodné javy (*vihod slunka*, *velki poviter*, *diš pada*, *hirmoty*, *burja*, *compli*, *krupi padaju*, *hviľa*, *šnich kurit*);

Živočíchy, lesné plodiny (*kertica, hušenica, chrušič, čerebogor, lepetka, jaščurka, murvanka, čarnička, čornici*).

Túto slovnú zásobu konfrontuje P. Király s výskumami slovenských, ukrajinských, českých, maďarských a poľských jazykovedcov, ktorí sa otázkam prechodných a miešaných slovensko-rusínsko-ukrajinských (v staršej terminológii tiež slovensko-karpatsko-ruských) nárečí venovali (Czambel, Štolc, Ondrus, Blanár, Buffa, Kotulič, Habovštiak, Dzendzelivskij, Hanudelová, Paňkevč, Latta, Sipos, Gregor, Csopei, Steber, Hrabec a iní). Kapitolu dopĺňajú krátke prípovedky, riekanky a pesničky v podaní najstarších obyvateľov obcí a list poddaných z r. 1711 adresovaný zemepánovi F. Rákocimu.

5. V monografii autor celkom stručne podáva výklad poľského nárečia obce *Derenk*, slovenského v Tóthkmlósi (Slovenský Komloš) a z južnoslovenských: srbského, chorvátskeho a slovinského.

Aj z celkom kusého fonetického, morfológického a lexikálneho materiálu z rozsiahlej monografie P. Király je badateľné, že ide o osobitý typ miešaného slovensko-rusínskeho, resp. rusínsko-slovenského nárečia, ktoré sa sformovalo až na území Maďarska, kam sa slovenskí a rusínski osadníci gréckokatolíckeho vierovyznania prisťahovali skoro pred 300 rokmi.

Monografia emeritného profesora budapeštianskej Univerzity Loránda Eötvösa Pétera Király bude nepochybne bohatým zriedlom poznatkov a poučení aj pre súčasných slovenských dialektológov.

Štefan Švagrövský

БУЧКО, Д.: Інверсійний словник ойконімів України. Słownik a tergo ojkonimyw Ukrainy.

Lublin, Katolicki Uniwersytet Lubelski 2001. 328 s.

Ukrajinský slavista, ktorý už niekoľko rokov pôsobí na katolíckej univerzite v Lubline, spracoval retrográdný slovník ukrajinských osadných názvov podľa najúplnejšieho zoznamu z roku 1947 (*Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1-е вересня 1946 року*), autor pridal aj niekoľko sto starších názvov vyexcerpovaných z iných prameňov. Slovník má celkove 41 755 hesiel v abecednom poriadku súčasnej ukrajinčiny (od konca slova). Názvy s koncovým *ь* sú však až po písmenách *ю* a *я*, názvy s atribútom po jednoslovných názvoch s tým istým slovom a názvy s apostrofom pred konkrétnym písmenom pred názvami bez apostrofu.

Heslo (heslová stať) obsahuje retrográdnú podobu názvu a skratky (značky) 25 oblastí, v ktorých sa nachádzajú s údajmi o počte výskytu názvu v oblasti. Takto sa spracúvajú aj viacslovné názvy a názvy kompozitného typu so spojovníkom i bez spojovníka.

Z prehľadného spracovania možno dobre sledovať slovotvornú i morfematickú stránku názvov, ale aj distribúciu formantov, lexém a lexikálnych základov na území Ukrainy i v jednotlivých oblastiach, takže slovník možno dobre využívať aj pri porovnávacom výskume a aj pri atlasovom spracúvaní ukrajinskej i slovanskej ojkonymie.

Po retrográdnom slovníku českej ojkonymie (*K. Oliva, Retrográdní slovník k dílu Dr. Antonína Profouse „Místní jména v Čechách“ I – V. Část I. Česká Místní jména. Zvláštní příloha Zpravodaje Místopisné komise ČSAV, roč. XVII, Praha 1976. 226 s.*) je slovník Dmytra Bučku druhým slovanským slovníkom takéhoto typu v slovanskej jazykovede a onomastike. Podobné pramenné dielo o slovanskej ojkonymii by sme tiež iste uvítali.

Milan Majtán